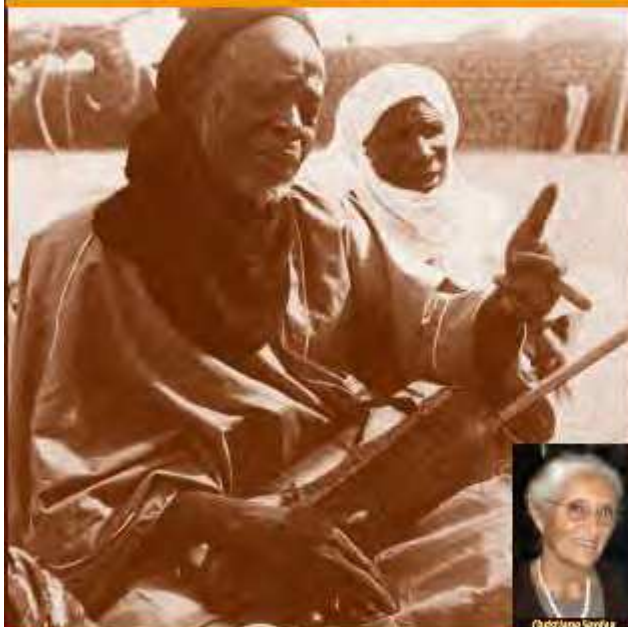

BOÛBACAR TINGUIDJI – CHRISTIANE SEYDOU
SZILAMAKA ÉS PULLORI
(fulani hőseposz)

HAGYOMÁNYOS KULTÚRÁK A MODERN AFRIKÁBAN
TRADITIONAL CULTURES IN MODERN AFRICA

Boûbacar Tinguidji – Christiane Seydou
SZILAMAKA ÉS PULLORI
(fulani hőseposz)

fordította: Biernaczky János, Kun Tibor
és Biernaczky Szilárd
szerk., bevezette, utósz.: Biernaczky Szilárd

TARTALOM

A Kiadó előszava (Biernaczky Szilárd)

Bevezetés (Christiane Seydou)

A művész

A mű

Yettoore wuddere (Megnyitó köszöntés)

Szilamaka és Pullori (Tinguidji)

Függelék (négy rövid szövegváltozat)

Bibliográfia és térkép

Utószó helyett: Hőseposzok Nyugat-Afrikában
(Biernaczky Szilárd)

Christiane Seydou: Néhány észrevétel az eposzszö-
vegek narratív struktúráival kapcsolatban. Eset-
tanulmány fulani és bambara eposzok alapján
(tanulmány)

Christiane Seydou műveinek jegyzéke

SZILAMAKA ÉS PULLORI
(fulani eposz)

elmondta
BOÛBACAR TINGUIDJI

lejegyezte, fordította és bevezette
CHRISTIANE SEYDOU

magyarra fordította a francia változathól
Biernaczky János†, Kun Tibor és Biernaczky Szilárd
szerkesztette, bevezette és utószó
Biernaczky Szilárd

Ez a kötet az alábbi szervezet támogatásával jelent meg.
A szerző és a kiadó hálás köszönetet mond segítségükért:

Cet ouvrage a bénéficié du soutien des Programmes d'aide à la
publication de l'Institut français.
Ez a mű a Francia Intézet Könyvtámogatási programjainak (P. A. P.)
keretében jelent meg.

Afrikai Kutatási és Kiadási Program
African Research and Publication Program
Programme de Recherches et d'Édition sur l'Afrique
Afrikanistischen Forschungs- und Verlagsprogramms

Az *Afrikai Kutatási Program* az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1981 és 1992 között működött mint szabad kutatási társulás. Munkájában előbb főleg a tudományegyetemek, utóbb a legkülönbözőbb szakmák képviselői (mérnökök, orvosok, közgazdászok stb.) vettek részt. A Program fennállása idején kiadványok megjelentetése mellett három sikeres nemzetközi konferenciát (1982, 1984, 1989) rendezett. A rendszerváltást követően Magyarország mozgásteret beszűkült, érdeklődése a tengerentúli kultúrák iránt lényegében megszűnt. Így az AKP is elsorvadt. Az afrikanisztika iránt az új évezredben ismét megnőtt az érdeklődés. Az újjáalakult AKKP az ELTE BTK Történelmi Intézetében nyert tudományos háttérrel. A Mundus Kiadó alaptevékenységének megfelelően a publikációs feladatok terén kíván segítséget nyújtani e diszciplína megteremtéséhez. A Kiadó mellett életre hívott *Afrikai Kutatási és Kiadási Program* tagsága elsősorban tudományos alkotásainak megjelentetéséhez keres partnereket.

The *African Research Program* has worked between 1981 and 1992 at the Eötvös Lorand University (Budapest) as a free research association. In its work were at first mostly the representatives of most different professions (engineers, doctors, economists, etc.) active. During the function of the Program three successful conferences (1982, 1984, 1989) were organized besides of publication activities. After the collapse of communism Hungary's interests turned away from the overseas' cultures. So the ARP also ceased to exist. In the new millennium did the interest towards African Studies grow again. The reorganized ARPP got its scientific background at the Institute of History at the Eötvös University. The Mundus Publishing House tries according to its basic activity to provide help in the field publication for the creation of this discipline. The membership of the African Research and Publication Program established at the Publisher are looking for partners first of all for the publication of their scientific works.

Le Programme de Recherches sur l'Afrique (PRA) fonctionnait entre 1981 et 1992 à l'Université Loránd Eötvös de Budapest en tant que recherches libres associées. Dans ses travaux participaient d'abord des Universités des Sciences, ensuite des représentants de différentes professions (ingénieurs, médecins, économistes etc.). Durant ses activités, le programme, à côté de son activité de publication, a organisé trois colloques internationaux de succès (en 1982, 1984 et 1989). Après le changement de régime de 1989–1990, la marge de manœuvre de Hongrie s'est rétrécie, son intérêt à l'égard des cultures d'outre-mer s'est pratiquement effacé. Ainsi le PRA, lui aussi, dépérissait. L'intérêt pour les études africanistes s'est accru dans le nouveau millénaire aussi. Le PRA réorganisé a trouvé son arrière-plan scientifique dans le cadre de l'Institut d'histoire de la Faculté des Lettres de l'Université Loránd Eötvös de Budapest. La Maison d'Édition Mundus, conformément à sa mission principale, fait des efforts pour fournir son assistance au rétablissement de cette branche d'études. Les membres du Programme de Recherches et d'Édition sur l'Afrique, créé au sein de la Maison, cherche des partenaires pour la publication de ses œuvres scientifiques.

Das *Afrikaforschungs-Programm* wurde an der Eötvös Loránd Universität zu Budapest zwischen 1981 und 1992 im Rahmen einer freien Forschungsvereinigung betrieben. An der Arbeit beteiligten sich anfangs hauptsächlich Universitätswissenschaftler, später Vertreter der verschiedensten Berufe (Ingenieure, Ärzte, Ökonomen usw.). In der Zeit des Bestehens des Programms wurden Publikationen herausgegeben und drei erfolgreiche internationale Konferenzen (1982, 1984, 1989) abgehalten. Nach dem Systemwechsel erfuhr Ungarns Spielraum eine Einengung. Das Interesse für überseeische Kulturen kam im Wesentlichen zum Erliegen. Auch das Afrikaforschungs-Programm verkümmerte. Im neuen Millennium hat

das Interesse für Afrikanistik wieder gewachsen. Das neu gestaltete AFP seinen wissenschaftlichen Hintergrund im Institut für Geschichte an der ELTE Universität gefunden. Entsprechend seinem Grundprofil, mit editorischer Tätigkeit, bemüht sich der Mundus Verlag, dieser Disziplin zu helfen. Die Mitglieder des beim Verlag gegründeten *Afrikanistischen Forschungs- und Verlagsprogramms* suchen in erster Linie Partner für die Veröffentlichung wissenschaftlicher Werke.

Az AKKP örökös tiszteletbeli tagjai/Perpetual honorary members of the ARPP

BALÁZS Dénes, BIERNACZKY János, BODROGI Tibor, BORSÁNYI Károly, ECSEDY Csaba, FÜSSI NAGY Géza, GAÁL Ernő, George HERZOG (HERZOG György), KALMÁR György, KATONA Imre, KÁKOSY László, KESZTHELYI Tibor, KRIZSÁN László, LISTOWEL Judit, OBZSUT József, VARGA János, VÉBER Károly

Az AKKP külföldi tagjai/Members of the ARPP abroad

FODOR István (Köln), GÖRÖG Veronika (Paris), KECSKÉSI Mária (München), János RIESZ (Bayreuth), Miklós SZALAY (Zürich), VAJDA László (München), VIDACS Bea (New York), ZEMPLÉNI András (Paris)

Az AKKP hazai tagjai/Members of the ARPP at home

BALÁZS Judit, BENKES Mihály, BIERNACZKY Szilárd, BORSOS Balázs, BÚR Gábor, DORNBAACH Mária, Saber EL-ADLI, FÖLDESSY Edina, GERGELY Ágnes, KUN Tibor, KUBASSEK János, LERNER János, LÉVAI Béla, LUGOSI Győző, MÁTHÉ László, MORENTH Péter, SÁRKÁNY Mihály, SEBESTYÉN Éva, SPEIDL Bianka, SUHA György, SZOMBATHY Zoltán, T. HORVÁTH Attila, VOIGT Vilmos, VOJNITS András

**Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában
Traditional Cultures in Modern Africa
Cultures Traditionelles en Afrique Moderne
Traditionelle Kulture im modernen Afrika**

Az AKKP könyvsorozata elsősorban a kutatási társulás tagjai tanulmányainak, monográfiáinak, írásgyűjteményeinek biztosít helyet, de a későbbiekben nemzetközi kiadási programot is tervez. A kötetek nyelve: magyar, angol, francia, német. / The ARPP series of books primarily guarantees space for essays, monographs and collections of writing by members of the research association; an international publishing project is being planned for the future. The languages used in the books are Hungarian, English, French and German.

Szerkesztő Bizottság/Editorial Committee: Az AKKP hazai és külföldi tagjai/The members of the ARPP at home and abroad

Szerkesztő/Edited by: BIERNACZKY Szilárd és/and BÚR Gábor

Kiadja/Published by: Mundus Novus Könyvek/Mundus Novus Books

Megjelent/Published

Biernaczky János: *Frobenius-kommentárok* (1)

Guman István: *Dogon mitológia és csillagászat* (2)

Búr Gábor: *Afrika-történeti tanulmányok* (5)

Kun Tibor: *Hazatérés a szülőföldre* (8)

Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában
Traditional Cultures in Modern Africa
Cultures Traditionelles en Afrique Moderne
Traditionelle Kulture im modernen Afrika

Az Afrikai Kutatási és Kiadási Program,
és az ELTE BTK Történeti Intézet (Új és Jelenkori Egyetemes Történeti
Tanszék) közös könyvsorozata,
gondozza a Mundus Novus Könyvek

Szerkeszti/Edited by: Biernaczky Szilárd és Búr Gábor
(együttműködve az Afrikai Kutatási és Kiadási Program tagjaival)

Megjelent

- Biernaczky János: *Frobenius-kommentárok* (1)
Guman István: *Dogon mitológia és csillagászat* (2)
Füssi Nagy Géza: *Etnokulturális folyamatok Kelet-Afrikában*
poszthumusz tanulmánykötet, szerk. Biernaczky Szilárd (3)
B. Wallner Erika szerk.: *Afrikakutatás Magyarországon* – első kötet (4)
Búr Gábor: *Afrika-történeti tanulmányok* (5)
Kun Tibor: *„Hazatérés a szülőföldre”*. Frankofón afrikai irodalmi
tanulmányok és antológia (8)
Vansina, Jan: *A szájhagyomány. Egy történettudományi módszerről* (10)
René Maran: *Batuala. Igaz néger regény* (15)
Senghor, Léopold Sédar: *Amiben hiszek* (16)
Pénzes Tímea – Kádár István: *Ghána ölelésében* (17)
Biernaczky Szilárd – B. Wallner Erika: *Magyar Afrika Tudástár –*
Egy elektronikus könyvtár születése (18)
Ferwagner Péter Ákos: *Történelem a Magreb országaiban* (19)
Biernaczky Szilárd: *Afrika Magyarországon – Magyarok Afrikáról.*
Tudománytörténeti vázlatok – 1. kötet (20)
(a 3, 10, 17, 19 és 20. kötet e-könyvként látott napvilágot)

Előkészületben / In preparation

- Biernaczky Szilárd: *Az afrikai népek szájhagyományai. Adalékok az*
Európán kívüli kultúrák szóművészetének vizsgálatához (6)
Voigt Vilmos: *Today's African Folklore – as seen from Hungary*
(collected studies) (7)
Biernaczky Szilárd – Búr Gábor szerk.: *Afrikakutatás Magyarországon.*
Válogatás a hazai kutatások anyagából (1960–2019) – Második kötet
Krizsán László: *Kalocsa szerepe a magyar Afrika-kutatás történetében*
(Magyar László, Czimmermann István, Menyhárt László) (11)
Frobenius, Leo: *Az afrikai kultúra története*, ford. Biernaczky János
(a frankfurti Frobenius Intézet segítségével) (12)
Africana Hungarica, 3. évf., 1–2. szám, szerk. Sárkány Mihály (13)
Sárkány Mihály: *A kikujuk földjén. Összegyűjtött afrikánisztikai tanulmányok* (14)

SZILAMAKA ÉS PULLORI

(fulani eposz)

elmondta

BOÛBACAR TINGUIDJI

lejegyezte, fordította és bevezette

CHRISTIANE SEYDOU

magyarra fordította a francia változathól

Biernaczky János†, Kun Tibor és Biernaczky Szilárd

szerkesztette, bevezette és utószó

Biernaczky Szilárd

Afrikai Kutatási és Kiadási Program (AKKP)
– ELTE BTK Történeti Intézet
(Új és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék)
– Mundus Novus Könyvek
Érd – 2020

SZILAMAKA ÉS PULLORI
(fulani eposz)
elmondta
BOÛBACAR TINGUIDJI
lejegyezte, fordította és bevezette
CHRISTIANE SEYDOU

magyarra fordította a francia változathól
Biernaczky János†, Kun Tibor és Biernaczky Szilárd
szerkesztette, bevezette és utószó
Biernaczky Szilárd

A címlapot tervezte
Susán Pál

A címlapon:
Boûbacar Tinguidji eposzt mond, hoddu nevű lantján kísérve
előadását

Copyright:
© Christiane Seydou
© Classiques Africaines, Paris
© Biernaczky János†, Kun Tibor, Biernaczky Szilárd
© MUNDUS NOVUS Könyvek

MUNDUS
NOVUS

Felelős kiadó: a Mundus Novus Könyvek igazgatója
Kiadja: a Mundus Novus Kft.
Iroda/Levelezés: 2030 Érd, Földmunkás u. 6.
Telefon: +36-30/480-1042, fax: +36-23/379-050
e-mail: info@munduspress.hu
honlap: www.munduspress.hu
Felelős szerkesztő: Biernaczky Szilárd
Szövegszerkesztés és formatervezés: B. Wallner Erika
Szedte: Mundus Novus Kft. – Kiadványelőkészítés
Nyomta és kötötte: Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen
Felelős vezető: Ifj. Kapusi József ügyvezető igazgató
ISBN 978-963-9713-35-2
elektronikus verzió: eKönyv Magyarország Kft.
www.ekonyv.hu
HU 978-963-478-111-0
ISSN 0237-8213

A KIADÓ ELŐSZAVA

E kötet szerkesztője–közreadója, részben fordítója, a kiadó irodalmi vezetője már a nyolcvanas–kilencvenes években felfigyelt, az afrikai hőseposz mind jobban kiszélesedő kutatásának nemzetközi eredményeit számba véve, Christiane Seydou különös fontosságú munkásságára. Néhány tanulmányát könyvtárakból, és első, eposzi szövegeket közre adó köteteit (így a most magyarul közreadottat is) hamarosan sikerült megszereznie, mégpedig a *Classiques africains* sorozat egykori gondozója, az akkor még életben lévő és igen tevékeny Eric de Dampierre professzor (Université Paris 10, Nanterre) jóvoltából.

Nem véletlen tehát, hogy doktori (1990), majd kandidátusi (1996) dolgozatomban legalább két tucat helyen idézem, többször hosszan is a francia kutatónő fokozott figyelmet érdemlő elemzéseit. Személy szerint az ő munkáinak köszönhető, hogy két szócikket is készítettem a máig legjobb magyar nagylexikonnak számító *Világirodalmi Lexikon* számára (Tinguidji – jelen kötet adatközlője, 1993, 15. kötet, Yettoorre – a fulani dicsérőének műfaj. 1994, 17. kötet), amelyek közül azonban az utóbbit erősen meghúzva tették közzé (lásd most azokat e könyvünk függelékében, teljes és javított formában). És hadd tegyük hozzá, a kötet bevezetője első fele fordításának elkészítése is még visszanyúlik a kilencvenes évekbe, amelyet kérésemre édesapám, Dr. Biernaczky János készített el. Utóbb Pécssett élő kollégám, Kun Tibor, ugyancsak kérésemre, lefordította a tanulmány második felét. A két rész az általam alapított és gondozott Magyar Afrika Tudástár elektronikus könyvtár (2012–2019) anyagába is felkerült. A kötet további részeinek fordítása a Kosztolányi Program támogatásának megítélését követően, 2019-ben készült el.

Mindemellett el kell mondanunk, hogy afrikai tematikájú könyvsorozatunk, a *Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában* megindítása (2002) óta tervezzük, hogy benne helyet adunk afrikai hőseposzok magyar fordításainak. Hiszen a magyar tudományosság és könyvkiadás a 19. századtól kezdve igen gazdagon helyezett írott és szóbeli eposzokat nyelvünkön a hazai érdeklődők, könyvolvasók és a szakmabeliek íróasztalára, miközben Afrikából mindössze egy kötet (a manding *Szungyata, az oroszlán fia*, 1983) jutott el a magyar nyelvű kiadásig, amelynek

azonban sajnos mind a hitelességét, mind a fordítását tekintve bizonyos kérdőjelek merülnek fel.

Most abban a reményben tesszük közzé Christiane Seydou első jeles munkáját, amely doktori disszertációja is volt, hogy e kiadványunkkal megtörjük a jég, és végre Afrikából is eljut a magyar nagyközönség kezébe autentikus szöveg az elmúlt fél évszázad során fényre jött rendkívül gazdag afrikai hősepikai változat-tömegből. Annál is inkább, mert még ugyancsak a nyolcvanas-kilencvenes években édesapámmal, Biernaczky Jánossal közösen lefordítottunk egy másik művet, az ugyancsak frankofón afrikai országban, Kamerunban élő buluk nevezetes eposzát, a *Moneblum, a két ember-t* (az azóta ugyancsak elhunyt jeles kameruni geológia professzor és folklorista, Samuel Martin Eno Belinga gyűjtését), amelynek egy részlete 2015-ben bevezetőmmel megjelent a kecskeméti *Forrás* folyóiratban. Eme bulu eposz teljes szövegének a közzétételét is tervezzük. Amint egy a kilencvenes években általam elkészített újabb fordítás, a Szungyata eposz egy autentikus változatának magyar nyelvre fordított szövege is kiadásra vár.

Ami Seydou asszony művét illeti, tudnunk kell, hogy ugyan ő a Mali zömmel fulániak lakta és a fuláni hőseposz máig gazdag lelőhelyét képező *Mâssina* tartományában utóbb kiterjedt gyűjtéseket folytatott, a *Silâmaka és Poullôri* azonban mások hangrögzítései alapján született meg. Mi több, nem egyetlen felvétel, hanem három egymástól nagyobb időkülönbséggel gyűjtött változat alapján. A magyar folklorisztika ugyan folyamatosan kifogásolja a folklór szövegek közreadásakor alkalmazott bármiféle módosítást (eltekintve az adatközlők pillanatnyi beszédtevesztéseitől), azonban a francia kutatónőnek (lásd ennek ismertetését az előszavában) nagyszerűen sikerült a három szövegváltozat összeötvözése, a főszövegül választott változatba a másik kettőből a hiányzó részek beiktatása. De e kötetnek van még egy tanulsága: a főszöveghez kapcsolt külön epizóddal együtt az ötre növekedett rövidebb-hosszabb kiegészítő szövegrészlet végre megmutatja, hogy az eposzok is nagyon különböző, rövidebb-hosszabb (és gyakran akár mesényi terjedelemre összeszoruló, sőt, mesévé átformálódó) változatokban élnek, gyakran pedig úgy rövidülnek meg, hogy csak a történet egyetlen epizódját foglalják magukba. Másrészt azt is világosan megmutatják, hogy ezek a változatok milyen erőteljes mértékben kívánják meg a kritikai közelítésmódot, ha azokat történelmi, művelődés- és társadalomtörténeti ismeretek feltárására is fel akarjuk használni.

Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy e kötetben megtalálható fulani hősköltészeti főszöveg és a kiegészítő változatok, illetve epizódok háttérül a kötet végén elhelyezett utószóban kívánunk bővebb ismereteket nyújtani.

Előzetesen csak annyit szeretnénk megjegyezni, hogy az eredeti párizsi kiadás természetesen tartalmazza az eredeti fulani (peul, pular) nyelvű lejegyzést (amelynek mentén Seydou asszony végig jelezte, az adott sorok melyik változathoz tartoznak). Mi viszont csak a magyar fordítást közöljük, hiszen Magyarországon néhány nálunk letelepedett nyugat-afrikai honpolgáron kívül ezt a nyelvet nem ismerik, nem beszélik, nem olvassák. Viszont a magyar fordítás egy újabb színfoltal egészítheti ki a világ hősepikei korpuszáról már megszerzett ismereteinket.

Említjük még, hogy a bevezető tanulmányban és a kötetben található szerzői jegyzetekben a nevek átírásait francia fonetikai alakjában hagytuk meg, az eposz szövegében azonban átírtuk magyar kiejtés szerinti alakba. Ugyanakkor viszont a nyelvi különbségek okán az eposzi szövegek magyar nyelvű közreadásában nem mindig tudtuk érvényesíteni Christiane Seydou azon törekvését, hogy a mondatok, szavak tördelésével visszaadjuk a szóbeli előadás drámai menetét (az erre vonatkozó magyarázatot lásd a francia tudós asszony részletes bevezetőjében).

Köszönetnyilvánítás

A szerző, a Kiadó és a fordítók ezúton szeretnének köszönetet mondani a Budapesti Francia Intézetnek, amely Kosztolányi Programja által finanszírozta a mű megjelenítéséhez. E támogatás nélkül a kötet közreadása nem lett volna megvalósítható, tekintve, hogy sorozatunk (*Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában*) fenntartása igen szerény finanszírozás miatt csak jelentős kihagyásokkal lehetséges, és így is önzetlen kutatói és technikai szakemberek összefogását igényli. Itt kell még azt elmondanunk, hogy sorozatunknak ez az újabb tagja immár a negyedik, amely a Kosztolányi Program támogatása segítségével került napvilágra. Köszönjük!

Szeretnék továbbá első személyben köszönetet mondani Világi Dávid kollégának, egykori hallgatónak, aki jelenleg a győri evangélikus archívum munkatársa, amiért évekkal ezelőtt önkéntes tanulmányi plusz munkaként lefordította Christiane Seydou fontos tanulmányát.

Továbbá Kun Tibornak kollégának, immár vagy öt évtizede fegyvertársamnak az afrikai kultúra magyarországi elterjesztését illetően, aki vállalta a kirándulást a folklór világába, annak ellenére, hogy szakterülete nem a szóbeli művészet, hanem az írott irodalom.

Ugyancsak feleségemnek, B. Wallner Erikának tartozom hálás köszönettel a kötet technikai–formai szerkesztéséért.

Végül köszönetemet már csak az elysiumi mezőre küldhetem szeretett édesapámnak (elhunyt 2002-ben), aki először vállalkozott a francia kutató tanulmányainak fordítására. Hiszen jóval előbb, minthogy e kötet előszavának első részét magyarította volna, sok más szövegrészletet fordított le e bevezető készítője doktori disszertációjának az elkészítéséhez. Így ezt a magyar könyvkiadásban kétségtelenül úttörő jellegű kísérletet, a magam részéről legalábbis, az ő emlékének szentelem.

B. Sz.

TARTALOM

A Kiadó előszava (Biernaczky Szilárd)	7
Tartalom	11
Bevezetés (Christiane Seydou)	13
A művész (ford. Biernaczky János)	15
A mű (ford. Kun Tibor)	40
Mozaikszavak	61
Tinguidji és <i>hoddu</i> -ja (fotók)	63
Szilamaka és Pullori (fordítások, kommentárok)	69
Yettoore wuddere (Megnyitó köszöntés) (ford. Kun Tibor)	71
Szilamaka és Pullori kalandja Amiru Szával (ford. Kun Tibor)	75
Szilamaka és Amiru Gundaka (ford. Kun Tibor)	125
Függelék. Négy rövid szövegváltozat (ford. Biernaczky Szilárd)	145
1. szöveg – <i>MHB</i>	145
2. szöveg – <i>GA</i>	158
3. szöveg – <i>SGF</i>	169
4. szöveg – Szilamaka és a Djibo tó	172
Bibliográfia és térkép	174
Utószó helyett: Christiane Seydou és az afrikai hőseposz (Biernaczky Szilárd)	179
Christiane Seydou: Néhány észrevétel az eposzszövegek narratív struktúráival kapcsolatban. Esettanulmány fulani és bambara eposzok alapján (tanulmány) (ford. Világi Dávid)	206
Biernaczky Szilárd: Két lexikon szócikk	220
Tinguidji, Boûbacar (1993)	220
Yettoore (1994)	222
Christiane Seydou műveinek jegyzéke	224

BEVEZETÉS

Mâssina tartomány – amely Ségou-tól keletre terül el, a Débo-tótól Bandiagaráig, Maliban – a fulani (*franciául: peul, ejtsd: pöl*) kulturális hagyományok leggazdagabb és legelevenebb bölcsőinek egyike. Ez a hatalmas síkság addig terjed, ameddig a szem ellát, és a fulanik szívében őseik emléke és kettős hivatásuk mély visszhangját szólaltatja meg. Mert ők pásztorok és hódítók, és ezeken a határtalan füves területeken egyaránt fölismerik a nyájaiknak fölkinált, gondviselészerűen gazdag adományt és győzelmes vagy fájdalmas emlékű csatáik színhelyét, amelyek megalapították, majd megrendítették a fulanik birodalmát, Mâssinát. És ebből az egyetlen látványból könnyen megérthetjük, hogy itt az eposz széles térségeken tört fel, az elmúlt dicsőségre emlékező nosztalgikus lelkesültséggel, anélkül, hogy a legkevésbé tartózkodna az igen ellentmondásos történelmi események elmondásától, a legösszeférhetlenebb kulturális vonások említésétől, ám minden fulani számára megrajzolva – s ez a szóban forgó eposzok üzenetének a lényege – őseik hősi és nemes képét, akiknek a lényéről álmodoznak.

Ennek a vidéknek a viharos és gazdag múltja hozta ilyen módon világra az irodalmi termékek e bőségét. Ezek között a *Silâmaka és Poullôri* nem több mint egy általunk tanulmányozásra javasolt nagyon szerény illusztráció. Ez a legendás epikai történet túllépett Masszina határain, s elterjedt a Niger-kanyaron túl, a griot-k száján, akik mindegyike, kedve szerint és a maga módján, gazdagította, átalakította, más történetekből kölcsönzött elemekkel kiegészítette, míg végül valóságos hősköltemény nem lett belőle, amelynek igen tanulságos lenne a teljes ciklusát helyreállítani, mind a bambara, mind a fulani irodalomban.

E történet változatai számosak és változatosak. Egyes „tradicionalisták” összhangban az általuk megadott fejlődésrajzzal ezt vagy azt az epizódot előnyben részesítik, mégpedig azon megvilágítás szerint, amelynek sugariban hősüket dicsfényel kívánják övezni; saját forrásaik és megformálásuk alapján, azoknak a körülményeknek megfelelően, vagy a közönség igényével számot vetve, amelyhez fordulnak, végül: saját sugallatukra hallgatva. Így néhány részlet sokféle elkeveredés gyümölcse. A fulani és a bambara eposz olykor átalakult ennek során, mindig az egyik vagy a másik etnikum hőse javára értelmezve.

E ciklus néhány epizódját Gilbert Vieillard már rögzítette; ezeket 1927-ben a Wouro-Guéladio (Niger) helységből való Gouro Ahmadou, majd 1928-ban Samba Gaoulo Foûtanké¹ griot mondta el neki. Az első változat adaptációja 1951-ben jelent meg, az egyéb, „Macina-ból és Kounari-ból való fulani elbeszélésekkel”² együtt.

Több mint tíz éve annak, hogy Mâbal Sambourou griot-tól Amadou-Hampâté Bâ egy hosszú kivonatot gyűjtött ebből az eposzból. Ennek a fordítását nemrég publikálta a *l'Homme* c. folyóirat, „Egy fulani eposz: Silamaka”³ címmel.

Mi magunk ugyanezen ciklus két epizódjának több olyan rögzítésével rendelkezünk, amelyeket a híres nigériai griot, Boûbacar Tinguidji adott elő.⁴

E szövegek publikációját, mint a Silâmaka Ardo Mâssina c. eposzhoz illesztett új fejezetet, a hagyományos irodalmi művek gyűjteménye általános tervének keretébe iktatták, hitelesen tanúságot téve ezzel is az afrikai nyelvek és kultúrák életéről.

¹ Ezek szövegét a függelékben közreadjuk.

² Gilbert V. Vieillard: Récits peuls du Macina et du Kounari, *Bulletin du Comité d'études historiques et scientifiques de l'Afrique Occidentale Française*, XIV, 1931, 146. és köv.

³ Amadou-Hampâté Bâ et Lilyan Kesteloot: Une épopée peule: Silamaka, *l'Homme*, VIII, 1968, 5–36. old.

⁴ Az első rögzítés 1964-ben került megvalósításra, Wouro Guélâdio-ban, Amadou Seydou gondozásában. Alfa Ibrahimia Sow adta oda a másodikat 1967-ben, ugyanakkor egy másik változatot közölt a Diagourou-ból való Mammadou Ham-Barké griot. Diallo Abdoulaye gyűjtötte a harmadikat Niamey-ban, 1968 októberében. Hadd fejezzem ki itt köszönetemet nekik, s hasonlóképpen Boûbacar Bello-nak, aki kölcsönadta nekem egy gondosan készített pályamű rögzítésének átiratát.

A MŰVÉSZ

Íme, ahogyan Boûbacar Tinguidji (ejtsd: Bubakar Tinguidzsi), az énekmondó *maabo* élénk és tanulságokban gazdag beszélgetés során – melyről itt bőveges kivonatot adunk közzé – elmesélte az életét, és beszélt a mesterségéről.

Maroukarmában született 61 évvel ezelőtt. Anyja, Hourêra, Lâdankában, apja, Loumbou Sêdi, Bilangában, a moszik országában született. A nagy éhínség, a *ganda-bêri*⁵, szüleit elűzte a gurmák országába, ahol fiuk megszületett. Mint Tinguidji mondta, valójában egész családja Térából⁶ származik. Ám ha megkérdik tőle, hol van ez a körzet, azt válaszolja: a Dârgol⁷ mentén. Valóban, ő egy ideig Vagaduguban és a Felső-Voltában lévő Dôri-ban élt, ahol Mâmoûdoû házához tartozott. (Mâmoûdoû a Dôri nevű helység amîrou-ja – emírje – volt.) Utóbb, amikor Mâmoûdoût és apját elfogták, és Bilmába küldték, Tinguidji elmenekült. Ekkor Dârgolban telepedett le. Ott is maradt hosszú évekig; ott ugyanis földhöz juttatta őt a szongáj Môssi Gaïdou, aki az amîrou (emír) címet viselte, és akinek hatalma Dârgol egész körzetére kiterjedt, beleértve ebbe Niameyt és Térát, kb. Goteye környékéig. Amikor Môssi Gaïdou meghalt, fia, Idriss Sorka követte őt, és az ő halálakor Môssi Gaïdou unokája, Sékou Daouda lett az utódja. Tinguidji úgy véli, ő Dârgolhoz tartozik, mivel, mint mondja: „ez az a hely, ahol adót fizetek.” S ha távol van a falujától, a főnökök családja – akiknek ő a „mâbo”-ja⁸ – fizet érte adót: „egyetlen mâbo soha nem kapott ilyet”, tette hozzá, hogy kiemelje védnökei nagylelkűségét és saját tehetségének értékét. Dârgolban került sor arra is, hogy Tinguidji eltemesse a szüleit. Apja földműves volt, anyja énekes. Anyja családjának valamennyi tagja játszott lanton (a „*hoddu*”-nak nevezett hangszeren). Három nagybátyja ott (*Dârgolban*) volt szakértő, és közülük az egyik, Dagôna volt az, aki – mikor Tinguidji hét éves lett – neki baobab fakérgéből készített egyet (*vagyis lantot*). Mindhárman nagyon te-

⁵ *Ganda-bêri*: a Djermába való szongájok így nevezik azt a nagy éhínséget – ahogy más éhínséget vagy jelentős eseményt is –, amely itt az időrend támaszpontjául szolgál. Ez az éhínség a körzetet 1913–1914-ben pusztította. Tinguidji azt mondta, hogy ő 61 éves; úgy látszik, egyik-másik időpontot kis mértékben összezavarja.

⁶ Téra: Niameytől észak-nyugatra, a voltai határ közelében.

⁷ Dârgol: a Níger egyik – jobbpartján beletorkolló – mellékfolyója, Tillabéri és Niamey között.

⁸ Mâbo: griot (énekmondó), akinek a funkcióit utóbb pontosan megmagyarázzuk.

hetséges lantjátékosok voltak, ez volt az egyetlen adottságuk, s ahhoz, hogy művészek lehessenek, a művész így pontosít:

„nem vesztették el a józanságukat, holott amikor a mâbo szíve lábba jön, nem tud többé semmiről; a mâbo olyan, mint egy asszony. Íme, ez az, ami őket a művésszé válásban akadályozta.”

Tinguidji anyja családjának nyomdokába lépett, mert – ahogy némi humorral magyarázta –

„ez nem fárasztott. Ha apám útját követtem volna, így csináltam volna (az ásás mozdulatait utánozta), s ez beteggé tesz! Ez a földművelés!”

Miután anyja nyomába lépett, Galâbou iskolájába küldtek. Ő mâbo volt, s Kounari-ból származott. Egyaránt jól játszott lanton, hegedűn és dobon, de mégis főként a lant mágiájának ismerte minden titkát.

„Mi – mondta Tinguidji – nem vagyunk a mágia birtokában; mi nem teszünk egyebet, csak cincogunk. Egyetlen titkunk az ilyenfajta dolgok terén az öt ujjunk (s egyfajta kötelezően elefántcsontból készített plektron: lantverő pálcika). Ha valakit taníttatni akarnak, a mâbo ezt megbeszéli a gyerek apjával és anyjával, és azt mondja: 'vagy olyan bolond leszel, amilyenhez hasonló még nem élt, ti. ha nem jutsz a titkok birtokába, vagy a lant játék mesterségének összehasonlíthatatlan szakértője válik belőled! Az összes körmeid lehullnak majd, később azután megerősödnek.' Galâbou visszatért a mágiához. Elővett egy lantot, és azt mondta: 'enyém vagy, amikor játszom rajtad'. „Eltávolodott, és a lant játszott, anélkül, hogy megérintette volna. Ennek szemtanúja voltam!”

Tinguidji ettől a kitűnő mestertől olyan oktatást kapott, amit jelenleg ő ad át a tanítványainak, akik tehetségesek, intelligensek, szorgalmasak és szerények a hosszú és kényszerű tanulóévek során, és óvakodnak attól, hogy úgy viselkedjenek, mint azok a kezdők, akik

„amint tudnak egy keveset, azt mondják, hogy ők már veled egyenrangúak, s igényt tartanak rá, hogy ne nevezzék őket tanítványnak, hanem nagy mesternek”.

Tinguidji, akit tehát a nagybátyjai, majd mestere, Galâbau tanítottak, utóbb Mõssi Gaïdou mâboja lett, aki mellett szívesen énekelte esténként (*patrónusa*) történetét – a repertoárjából választott darabokat – az öregek módjára. Nagyon hosszú ideig maradt Mõssi Gaïdou mellett, ehhez az egyetlen személyhez tartozva.

„Amíg az én Dârgol-ba való *Lâmido*-m élt – mondta ő –, nem utazhattam. 26 éven át sosem távoztam el onnan, mert sohasem tűrte, hogy más emberhez közeledjem: ő egyedül elegendő volt nekem. Mindent megadott, amit kértem. Halála hozta

magával, hogy megismertem Niamey városát. Egyszer beszélgetés közben azt mondtam, igen, hazudtam, hogy Isten elvezessen engem Koumássiba.⁹ Íme, amit akkor mondtam. S amikor meghalt, nem több mint két évre rá, elmentem Koumássiba. Hálás vagyok érte! Isten akaratából! Abban az időben nem ismert engem senki!”

Jelenleg Tinguidji Nigerben lakik: miután bejárta az ország nyugati körzetét, három év óta Niameyben tartózkodik, ahol olykor a kormány embereinek és családjuknak énekel, mert, mint hozzáteszi: „nekik köszönhetem, hogy megkeresem a kenyerem, és ezért hálás vagyok nekik.” Igen megbecsülik; jogos tekintélyt szerzett, ami számára kényelmes életet biztosít. Ismeretes, hogy az énekmondó funkciója Afrikában messze a legjövedelmezőbb, és Tinguidji aláhúzza, hogy a szerencse, mely hozzá pártolt, lehetővé tette volna a számára, hogy mindahhoz hozzájusson, ami a világon létezik, ha egy kissé takarékosabb volna. De ő nagyon könnyelmű, mert „miután sosem volt gyermekem, nem kellett vagyont gyűjtenem”. Így hát a hangjából, a lantjából és a tehetségéből él, ami igen nagy; s közönsége nagylelkűségéből, ami a legpontosabban tükrözi vissza művésze igazi értékét. Tehetségének tudatában, Tinguidji a legkevésbé sem gondterhelt, hogy óvakodjon mesterségének moráljától, amiről nekünk finom zárkózottsággal a következő kifejezésekkel nyilatkozott:

„Mi mâbo-k csak a nemesektől kérünk. Vagyok én is annyi, mint egy nemes. Egy mâbo nem olyasmivel foglalkozik, ami alantas: ha lát egy szegényt, és attól kér, ha látja, hogy annak semmije sincs, vagy olyat lát, akinek szintén nincsen semmije, de azt mégis dicsérné, ha lát valakit, aki ugyanúgy néz ki, de akit mégis dicsér, egy mâbo, aki így tesz, nem ér semmit. Én azt, aki nem kiváló ember, nem dicsérem. Aki nem különb nálam, annak – adok, íme én, Tinguidji, ilyen vagyok.”

Nehogy bárki félreértse ezt: ebben a magatartásban nincs semmi leki-csinylés vagy megvetés a szegények és az idegenek iránt. Ha Tinguidji tartózkodik attól, hogy dicsérőt mondjon egy szegényről, ez nem azért van, mert biztosan tudja, hogy nem kap érte semmit. Ellenkezőleg, ez tapintatosságból történik így. Azért, hogy a szegényt megkímélje a szégyentől, s ne hogy zavarba hozza: attól a szégyentől, hogy nincs semmije sem, amit az énekmondónak, szavai fejében, nyújtani tud; s attól a zavarba hozó kényszerhelyzettől, hogy nem tud a szokásoknak eleget tenni, és elveszíti a jó hírt; vagy pedig megfosztja az illetőt attól a kevéstől, amije van. Ez annyi, mint az illetőt tudatosan és gonoszul zavarba hozni, vagy cinikusan kifosztá-

⁹ Koumassi: város Ghánában; nagyszámú nigériai ide emigrált, hogy munkát kapjon, vagy kalandvágyból.

ni, kihasználva becsületérzését. Mindez olyan dolog, amire egy becsületes mábo nem vetemedhet.

A magatartás másik szabálya: a diszkréció, amelyet oly állhatatosan oktat:

„Ha olyan ajándékot adnál, amivel meg lennék elégedve, s ha a földünk szomszédos lenne, mint Tinguidjié (*hadd jegyezzük meg, hogy Tinguidji saját magáról gyakran harmadik személyben beszél*) és Alhadji-é, két évig távol maradnék a birtokod kapujától: ez az, ahogy viselkedni kell (.....). Ha valaki nekem valamilyen értékes dolgot adna, a következő évig elkerülném a földjét; mert a pénz nem föld (.....). Ha azon a napon, amikor hozzád mennék, az adomány, amit adnál nekem, nem elégtene ki engem, az bizony nem szolgálna az örömömre; ha idejőnnék, s nem adnál nekem ajándékot, mégsem gyaláználak, nem mondanék semmi rosszat rólad, de nem mennék többé a közeledbe, íme, ahogyan én viselkedem. Mióta a nevem Tinguidji, nem gyaláztam soha senkit, nem szídtam soha senkit. Ha ajándékot adnál nekem, visszajőnnék később, hosszú idő után; ha nem adnál, nem mondanám azt senkinek, és ha megkérdeznének, azt mondanám, hogy nem találkoztam veled. Ha az emberek látnák, hogy nem jövök ide, megértenék, hogy ezen nem nyernék semmit, íme Tinguidji magatartási formái. Ez az, amiért nem csatlakozom más személyekhez; mert ha másokhoz csatlakozol, lehet, hogy azoknak esetleg más a neveltetése, mint a tiéd: így azután olyan dolgok adódhatnak, amelyek nem tetszenének neked, és akkor azt kérdeznéd: kinek a gyermeke ez az ember? Íme, ez az, amihez, mióta megszülettem, tartom magam. A két feleségem az egyedüli őrzői a testemnek!”¹⁰

Íme, ilyennek mutatkozik Tinguidji, a hagyományokhoz hű s a maga módján tisztelettudó és öntudatos mábo. Az elmondottak szerint meg kell különböztetni az ilyen mábo-kat azoktól a közönséges, lelkiismeretlen énekmondóktól, akiknek egyetlen szándéka, hogy ajándékot és kedvezményeket csikarjanak ki másoktól, s akik ezért könnyedén és vakmerően dicsernek és gyaláznak, szólnak szárnyalón és hízelgően, s mondanak bosszúálló gúnyszavakat; vagyis hol a legnemesebb nyelven hallatják a hangjukat, hol pedig a legdurvább zsargon kifejezéseivel élnek.

* * *

Valóban többféle énekmondó van, de mielőtt a mábo funkcióját meghatároznánk, s azért is, hogy személyét társadalmi és kulturális összefüggései közé helyezzük, illő emlékeztetnünk a hagyományos ősi fulani társadalom szerkezetére, arra, amilyen volt, s ennek a régi társadalmi állapotnak a visszatükröződését meg kell még különböztetnünk a mentális, erkölcsi és társa-

¹⁰ Egy 1968. évi beszélgetés fordítása.

dalmi magatartásformákon stb. belül, különösen, amikor a jobbágyi szolgaság képzetével találkozunk, ami olyan múltba mutat vissza, amely el fog majd tűnni.

A fulani társadalom valóban egy sor kettősségen (dichotómián) nyugodott, miután mindennek a nemesek (*rimbe*; egyes szám: *dimo*) osztálya volt a viszonyítás alapja, de a társadalom tényezőit illetően egymást alakítva és átfedve, ami ugyanakkor ezek egymás kölcsönösen kiegészítő mivoltának a szükségességét is bizonyítja.

Az első alapvető ellentét már kezdetben létrejött a fulanik és mindazok között, akik nem tartoztak hozzájuk, vagyis a *fulbe*-k (egyes szám: *pullo*) és a *haabe*-k (egyes szám: *kaado*) között. Mindenki *kaado* volt, aki valamelyik másik etnikumhoz tartozott; s ez „az idegen” nem más, mint az antik görögöknél a „barbár”.

Az így körülhatárolt fulani csoporton belül egy másik lényeges megkülönböztetést kell még tennünk, amely a *rimbe*-k, tehát a születésüknél fogva szabadok – a társadalmi ranglétra tetején állók – és a *maccube*-ok, valamint a *riimaaybe*-ok között fennáll.

A *maccube*-ok (egyes szám: *maccudo*) a vásárolt vagy ajándékba kapott rabszolgák, vagy pedig háborúban szerzett hadifoglyok. Ők teljesen gazdájuk tulajdonát képezték, aki munkájuk gyümölcséből élt, s fölöttük abszolút hatalmat gyakorolt. Ami a *riimaaybe*-okat (egyes szám: *diimaajo*) illeti, akár a *maccube* -ok, gazdájukhoz, a *rimbe*-hez tartoztak. Ők azonban elidegeníthetetlenek voltak – tehát nem lehetett őket eladni –, hacsak nem a formális jog vagy a fennálló adott szokások szerint. A *riimaaybe*-okat sokáig úgy hívták: „a ház foglyai”. Ha ugyanis egy rabszolga (*maccube*) a gazdája birtokán maradt, s azért, hogy ott gyermekei és unokái legyenek, leszármazottai a *riimaaybe* helyzetébe kerültek: felvették gazdájuk klánjának a nevét, annak számítottak, és úgy is kezelték őket, mint a gazda gyermekeit, s részt vettek a családi életben.

A *diimaajo* (ilyen volt pl. Poullôri, történetünk egyik hőse is) nem szabad (*ember*), mert a gazdája javára dolgozik, s ha annak a birtokán kívül akar élni, gazdája részére váltságot kell fizetnie. De ő kiválthatja magát, és szabaddá válhat, szabaddá minden kötelezettségtől mentesen régi gazdája vonatkozásában. Bár a leggyakrabban továbbra is mellette él, mert a családi csoportba tartozónak tekinti magát.

A nemesek és a kézművesek között (utóbbiakról később még szó esik), a *jaawambe*-ok (egyes szám: *jaawanndo*) helyezkednek el, akik jól megkülönböztetett külön csoportot képeznek, s jellegzetes vonásaik alapján világo-

san megkülönböztethetők.¹¹ Eredetük alkalmat adott az olyan legendák virágzására, amelyekben igen gyakran sor került a fulani anyai leszármazási vonal földidézésére.¹² Hol mint az ördög és egy fulani asszony fiáról, hol mint egy fulani férfi vérfertőzést jelentő – pl. anyai nagynénjével folytatott – szerelméből származó gyermekeiről van itt szó, a *jaawambe*-okról, akik mindenképpen fulani származéknak számítanak, s a fulanikhoz őket sajátos kapcsolat fűzi. Jellemvonásaik ti. szöges ellentétben állnak mindazzal, amit a *pulaaku* (vagyis a hagyományos fulani viselkedés) a fulanik számára előír. A *jaawando* vállalkozó szellemű, reális, ravasz, vakmerő, becsvágyó, érzelmeit kimutató és tapintatlan, s így ténylegesen a titokzatos fulani fordított arculatát mutatja. Mert a fulani titoktartó, tapintatos, tele tartózkodással és szemérmességgel, méltósággal és hidegvérrel, amilyenre őt a hagyomány alakítja. A *jaawandokat* éppen a fulaniktól elütő tulajdonságaik erősítik meg bizonyos funkcióikban, mint tanácsadókat, ügynököket, felügyelőket, követségi feladatok ellátóit, ezekben különösen kiválóak, és ami a külön specialitásuk. A *jaawandoknak* éppen az a küldetésük, hogy a fulanik valamennyi olyan intézkedését teljesítsék, amelyet egy fulani, jellemvonásaiból következően és nemesi mivoltából kifolyólag nem képes elvégezni. Sőt, mi több, minden kényes helyzetben is őket hívják segítségül, pl. egy-egy *jaawandoval* kapcsolatos döntésben vagy a felette való bíraskodásban – ti. ha valaki panaszt tesz ellene –, mert „a legostobább *jaawambe* is mindig be tudja csapni akár a legagyafúrta fulanit.” Így egy *jaawando* asszony az, akit Silámaka mint bírót szólít fel arra, hogy válasszon neki egy ágyast két egyformán szép asszony közül, mivel ebben az ügyben senki más nem tudott dönteni.

A *jaawando*, úgy tűnik, a fulanik értékes megsegítője, amiből különben bőséges hasznot is húz:

„Mi, diawandok, azt üzenjük nekik, I. Bathily-nek, mi kurtizánnak születünk. Sosem uralkodtunk, és sosem fogunk uralkodni. De a mi kurtizán feladatunk megkövetelni, hogy kielégítsenek bennünket (...) S ha pártfogónknak eladjuk a vérünket

¹¹ Lásd: Ibrahima Bathily: Les Diawandos ou Diogoramés: traditions orales recueillies à Djenné, Corientzé, Ségou et Nioro, *L'Éducation africaines*, n. 94, avil-juin, 1938, 173. és köv.; Robert Pageard: Notes sur les Diawambé ou Diokoramé, *Journal de la Société des africanistes*, XXIX, 1959, 239. és köv.; Mamby Sidibé: Les gens de caste ou nyamakala au Soudan français, *Notes africaines*, n. 91, janv., 1959, pp 13–17.

¹² Lásd Ibrahima Bathily, op. cit., Robert Pageard, op. cit., Mamby Sidibé, op. cit., és Maurice Delafosse – Henri Gaden: *Chroniques du Fouta sénégalais*, Paris, E. Leroux, 1913, pp 146–147.

és a lelkünket, nem akarunk a cserén veszíteni. Mi is éppúgy látogatóba járunk, mint egy király, s ha nem is rendelkezünk a nagytekintélyű vagy gazdag ember személyiségével (.....), azt kívánjuk, hallgassanak meg, azt, hogy legyenek javaink, hogy megbecsüljenek bennünket, s úgy tekintsenek ránk, mint a hatalom részeseire (.....), mert mi magasabban állunk, mint az énekmondók, a kovácsok, a vargák és a többi alacsonyabb kaszt. (...)"

Ezeket az alacsonyabb kasztokat említve, a fulani nép körén belül újabb csoportot kell kiemelniük, s a *rimbe*-k-től elválasztanunk: a *nyeenybe*-ket (egyed szám: *nyeenyo*).

Bár a *nyeenybék* nem született szolgák, valóban alacsonyabb rangúak, nagy létszámú és változatos osztályt képeznek, amelyek elkülönülő csoportokra oszlanak. Ezeket általában kasztoknak nevezik, azzal a pontosítással, hogy elvileg endogámok.

A *nyeenybéket* ugyanis általában az jellemzi, hogy az endogámia elve alapján állnak. Ide tartoznak a *waylube*-ok (egyed szám: *baylo* vagy *bayillo*): a kovácsok és az ékszerészek, a *lawbe*-ok (egyed szám: *labbo*) vagy *sehoobe*-ok (egyed szám: *cehoowo*): a fa-megmunkálók, az ácsok, a pirogkészítők, a malterkeverők stb., a *sakkebe*-ek (egyed szám: *sakke*) vagy *garkasaabe*-ok (egyed szám: *garkasaajo*): a vargák, a nyeregkészítők, egyszóval a bőrművesek, a *maabuube*-ok (egyed szám: *maabo*) vagy *sagyoobe*-ok (egyed szám: *canyoowo*): a takácsok és az énekesek, és végül a szó és a zene művészei (az énekmondók), a *griot*-k: *wammbaabe*, *awlube*, *maabuube*.

A „griot” kifejezést (közel esik a volof *gewel*-hez, amelynek a fulani megfelelője: *gawlo*) a franciából vették át, hogy ezzel a szóval nevezhessék meg a különböző szudáni népek összes énekmondóját, zenészét, énekesét, genealógiával foglalkozó embereit, történettudóit, mesemondóit és dalköltőit. De hogy a valóságos helyzetről pontosabb képet kapjunk, helyes ha egyrészt jelezzük: a *griot*-knak különböző kategóriái vannak, másrészt azt is megemlítjük, hogy a mi fulani szövegünkben valójában az összes *nyeenyot* mint *griot*-t vesszük tekintetbe.

* * *

A fulani társadalom azok számára, akiket „a szó mesteremberének” tekintünk, olyan neveket és minősítéseket ad, amelyek országról országra változnak. A társadalmi ranglétrán elfoglalt helyük és az őket megkülönböztető, jellemző kapcsolataik viszont mindenütt hasonlóak.

Egy az iszlám vallással és szokásokkal mélységesen áthatott társadalomban, mint amilyen pl. Fouïta-Djalon társadalma, magától értetődő volt, hogy

az énekmondók funkciójának, e társadalom új igényeihez alkalmazkodva, fejlődnie, módosulnia kellett. Megtaláljuk

„...itt a a fejlett társadalmi és kulturális színvonalon álló értelmiségi énekmondókat (.....), akik tanulmányozták és fordították a Koránt, szövegmagyarázatokkal foglalkoznak, ismerik a teológiát és a muzulmán jogot, részt vesznek más művelt emberekkel folytatott irodalmi vitákban (.....); az almâmi és alfâ oligarcha családjaihoz csatlakozva, utazásaikon követték eme főnökeiket, sosem játszottak zeneszerszámon, voltak tanítványaik – így többek között a többi griot (másként *awlube*) –, és viselték a mester-griot (*farba*) címet. A krónikás és énekes szerepét betöltő *farba* krónikákat (*taariix*), elbeszéléseket és novellákat, epikus leszármazási sorokat (genealógiákat; *asko*), meséket és verses elbeszéléseket alkot.”¹³

A griot-nak más osztályai is vannak, így az *awlube*-ok, akik egyes családokhoz csatlakoznak. Ismerik gazdáik családi leszármazását és családjuk történetét, s mindezt olyankor mondják el, amikor minden elcsendesedik, és gazdájukat dicsőítik. De itt vannak még a *jeeli*-k, akik manding eredetűek – mint a nevük is mutatja –, akik nem csatlakoznak egyik különálló családhoz sem, s mesterségük gyakorlásából élnek. Ők többnyire játszanak hangszeren, így balafonon, gitáron, lanton. Sem a *jeeli*-k, sem az *awlube*-ok nem mutatnak be többé-kevésbé durva tréfákat, s nem folytatnak többé-kevésbé trágár komédiázást sem. Ez ugyanis a *nyamakalá*-k osztályrésze, akik „vándor énekesek és gitárosok, és akik a virrasztások alkalmait rendezik meg”.¹⁴

Másutt, így a fulaniknál és a Foûta-Toro-ba való tukulöröknél a griot-kat három osztályba sorolják. Ezek: a *wammbaabe*-ok (egyes szám: *bammbaado*), a *maabuube*-ok (egyes szám: *maabo*), az *awlube*-ok (egyes szám: *gawlo*).

„Fulani és tukulör közmondások és maximák”¹⁵ c. gyűjteményében Henri Gaden – fölállítja a *nyeenybe*-k általános nomenklatúráját – szerepelteti a *maabuube*-okat, akik „takácsok és énekesek”, a *wammbaabe*-okat, akik griot zenészek s hangszerük a *hoddu*, egyfajta gitár (vagy inkább lant), majd a *yäjôru*-kat, akik vonóval játszanak s az *awlube*-okat, akik énekes griot-k, és éneküket dobszóval kísérik.

A szerző által gyűjtött dokumentumok szerint a *wammbaabe*-ok az egyedüliek (a griot-k között), akikhez, mint a fulanikkal együtt érkezőkhöz, az a hagyomány tapad, hogy – mint a fulanik – ők *wodeebe*-ok, azaz „vörösek”,

¹³ Alfâ Ibrâhîma Sow: *Chroniques et récits du Foûta-Djalou*, Paris, Klincksieck, 1968, pp 11–12.

¹⁴ Alfâ Ibrâhîma Sow, op. cit., pp 11–12.

¹⁵ Henri Gaden: *Proverbes et maximes peuls et toucouleurs*, Paris, Publications de l’Institut d’Ethnologie, 1931, p. 12.

más kifejezéssel élve: fehérektől származnak. A többi griot, a „feketék”, sarakolle (másként: *szoninke*, *szork*, *marka*), manding és volof eredetűek. Henri Gaden többek között elmond egy legendát, amely a fulanik és a *wammbaabe*-ok közös eredetét tartalmazza: Az éhínségtől kényszerítve, három fivér elválk egymástól, hogy életben maradhassanak. A legidősebb vesz egy fejszét, fákát vág ki, és abból tartja fenn magát, hogy konyhafelszerelési tárgyakat készít. A második fivér pásztornak áll be. Végül a harmadik, aki a *hoddu*-ját vitte magával, énekes lett, és azokból az ajándékokból élt, amelyeket tevékenységéért kapott. Szüleik halála után, amikor az éhínség már elmúlt, a három fivér továbbra is a maga tevékenységét folytatta:

„A legidősebb Labbo volt, a fiatalabb Poulo s a harmadik Bambâdo. A második, a fulani, aki úgy találta, hogy két fivére csak alacsonyabb sorba jutva tudta az életét megtartani, nem akarta, hogy gyermekei és fivéreinek leszármazottai között házasságra kerülhessen sor. Íme ez az, amiért a laobék és a wambábék ma alacsonyabb kasztba tartoznak, s akikkel a fulanik nem keverednek.”¹⁶

Ami a *maabuube*-okat illeti, akikről a *Tarikh es-Soudan*-ban „mâbi”¹⁷ néven már említés történt, ők elvándoroltak, hogy életben maradhassanak. Többségük manding eredetű. Hogy mande eredetüket alátámassza, Henri Gaden idéz egy részletet, amely az ő számára ebben a vonatkozásban jellemzőnek tűnik:

Amikor egy mâbo úton van, s megáll egy helységben, hogy ott töltse az éjszakát, ha mâbónak mondja magát, a helység mâboubé-i gyűjtést rendeznek a számára, feltéve, hogy nem ismerik ott még őt. Persze megkérdik az érkezőtől, hogy ki is ő (...) Ezt a kérdést énekelve teszik fel: *mû-lê...woni 'ân?* Ha az utazó valóban mâbo, énekelve elmondja a maga származását, és folytatólag más további mâboubé családokét, akiket ismer (...). Jóllehet, a „mû” mande nyelven a kérdő névmások egyik formája, fulani nyelven azonban nincs értelme. Mindenesetre valószínű, hogy a Malle szóból származik, amelyet ők a mâboubé takácsoktól vettek.”

Illó hozzátenni ehhez, hogy a „fonál”-ra vonatkozó technikai szókészlet mande eredetű.

A mâbo énekes funkciójának pontosabb körülírása céljából Henri Gaden így folytatja:

Amikor egy mâbo az inaskodását végzi, a mâbo-mester, aki őt a takácsmesterségre oktatja, egyidejűleg megtanítja neki a mâboubé családok genealógiáját is. Egyesek közülük ebben lesznek specialisták, és utóbb a nagy fulani családok genealógiáját éneklük (...) A harcba indulás és a csaták előtti esték idején a mâboubék a

¹⁶ Henri Gaden, op. cit.

¹⁷ Ibid.